

, 2018. . 111-142.

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ РЕФОРМ В УКРАЇНІ

Сучасні проблеми здійснення суспільно-політичних реформ в Україні зумовлені необхідністю подолання зовнішньо- і внутрішньополітичних викликів і загроз, які виникають в умовах зміни напрямку цивілізаційного поступу. Реформи суспільного розвитку, в їх стратегічному вимірі, вимагають урахування комплексу принципово нових, жорстко детермінованих обставин. Вони поєднують у собі, з одного боку, необхідність розв'язання найнагальніших проблем (передовсім – військово-політичного, безпекового і соціально-економічного характеру), зумовлених зовнішньою воєнною агресією на тлі стрімкої зміни внутрішньополітичної ситуації; з другого – осмислення, усвідомлення й освоєння нової політичної реальності та, бодай на рівні логіки, розуміння й конструювання майбутнього.

Аналізуючи розвиток суспільних процесів, П. Сорокін та Р. Мертон обгрунтували і увели до наукового обігу поняття «соціального часу», розуміючи його як час, коли «народи будують свої ери від певних визначних подій, що мають соціальні наслідки»¹. Серед основних характеристик «соціального часу» – якість і закономірність. Саме вони детермінують майбутнє. Інакше кажучи, суспільний розвиток жорстко визначається стартовими умовами «соціального часу». Безумовно, для України відлік нового «соціального часу» почався 1 грудня 1991 року. Але очевидним є й інше – сама по собі «визначна подія» не в змозі забезпечити «побудову нової ери».

Сучасний стан суспільно-політичного розвитку досить часто порівнюють із новим етапом боротьби за незалежність. Багато в чому це виправдане порівняння. Динамічні й, на жаль, трагічні події останнього часу в Україні призвели до кардинальних суспільно-політичних змін, зумовили виникнення складного вузла суперечностей, розв'язання якого є нагальною потребою

державотворення й суспільного розвитку. Руйнуються стереотипи, переоцінюються цінності, смисли і практики, певним чином корегується система вже звичних координат. Адже соціальні революції відбуваються, коли більша частина суспільства не сприймає пропонованої панівним класом моделі майбутнього. Уявлення про належне, усвідомлення, з одного боку, цілей соціального розвитку, з другого – неспроможності/небажання панівного класу здійснити зміни наявними засобами породжують радикальні дії, спрямовані на повалення системи. Революція – це боротьба із старими смислами заради нових. Суспільство прагнуло іншої моделі майбутнього, аніж пропонувалася панівним класом. Зрештою, революції відбуваються не на Майданах. Революції відбуваються «в головах» – через зміну політичного мислення й оціночних суджень, через зміну у мотиваціях – переоцінку цінностей, усвідомлення мети, формування нової системи цінностей, смислів і образів майбутнього.

Найвагомішим зовнішньополітичним фактором, що впливає на реформування нашої країни і є серйозним випробуванням для держави стала зовнішня агресія з боку Російської Федерації і анексія нею частини території нашої країни. Березень 2014 р. увійде в історію українсько-російських та й загалом міжнародних відносин як спроба Росії започаткувати незворотні процеси руйнування відносно стійкої системи політичної і безпекової рівноваги в Європі. В разі успіху, злам цієї системи як основного набутку минулого століття стане головною подією початку століття XXI.

30 років необхідно було міжнародній спільноті для закріплення політичних і територіальних підсумків Другої світової війни, погодження й запровадження принципів співіснування й співжиття². Майже чотири десятиліття міжнародна спільнота прагнула жити за цими принципами, головні з яких – визнання непорушності кордонів, територіальної цілісності й невтручання у внутрішні справи інших держав. Навесні 2014 р. Російською Федерацією ці принципи були порушені, зруйновано світовий порядок, а Україна не з доброї волі й не за очікуваних обставин стала ключовим полем геополітичної гри, щоправда, не суб'єктом, а об'єктом нових політичних процесів.

Країна, яка добровільно відмовилася від третього у світі ядерного арсеналу, стала жертвою військової агресії. Після українського прецеденту подальше провадження політики нерозповсюдження ядерної зброї та забезпечення правомочності міжнародних договорів опиняються під загрозою. Імперські марення керівництва Росії призвели до відкритої військової та інформаційної агресії проти української держави. Міф про «братні народи» розбили прикладами автоматів і розтоптали армійськими чоботами. Агресор продемонстрував власне розуміння «стратегії добросусідства», яка є нічим іншим, як порушенням міжнародних договорів і статуту ООН, намаганням зруйнувати територіальну цілісність та політичну незалежність України за допомогою зброї.

Росія прагне зберегти Україну у сфері власного геополітичного впливу; ослабити її державницький, економічний і культурний потенціал; «знищити в зародку всякий революційний рух на пострадянському просторі: скомпрометувати, виставити деструктивними й антисоціальними будь-які громадянські дії проти авторитаризму, будь-які зусилля спрямовані на побудову демократичної та правової держави»³. Багаторічна бездіяльність і корумпованість української влади, байдужість політиків до суспільних перетворень призвели до того, що Україна виявилася неготовою до відсічі російської агресії.

Саме тому вкрай важливим на нинішньому етапі державотворення є подолання прорахунків етапу минулого. Адже, поряд із зовнішніми викликами, якими є воєнна агресія з боку Російської Федерації і анексія частини території нашої країни, перед державою постають й інші виклики – внутрішньополітичного характеру. Полягають вони передусім у відсутності одностайності влади і суспільства щодо визначення основних шляхів їх подолання.

Зміна цивілізаційного вектора розвитку держави знаходить дедалі більшу підтримку серед населення. Підтримка ця ґрунтується на розумінні неможливості реалізації сподівань на краще життя у разі збереження старого суспільного укладу й колишніх політичних практик. Критично оцінюючи наявну модель організації суспільного життя і порівнюючи її з іншими – європейськими, які довели свою ефективність, український народ посутньо

здійснив вибір своєї цивілізаційної ідентичності⁴. Разом з тим, доводиться визнати, що суспільство змінилося, а політичні практики, навіть на рівні артикуляції візії шляхів подолання сучасної кризи, поки що ні.

Євромайдан привів до влади здебільшого політиків з певним (і не завжди позитивним) управлінським досвідом, набутим, зокрема, й у період після майдану «помаранчевого». Висновки із прорахунків того періоду мали б зробити і влада, і суспільство. Водночас, переважна більшість декларованих раніше та навіть започаткованих реформ не стали консолідуючим фактором суспільного розвитку, ефективним інструментом позитивних змін. Наразі вони здебільшого залишаються проголошеними, затвердженими, але не реалізованими.

Головною перепоною на шляху українських реформ, на наш погляд, є здебільшого не зовнішньо-, а внутрішньополітичний фактор. Серед його основних ознак: неконсолідованість еліт, корумпованість, перманентна, нецивілізована (багато в чому – аморальна) боротьба фінансово-економічних і політичних груп за владу, споживацьке ставлення до володіння нею. В результаті Україна отримала «власну» – недосконалу й суперечливу – «політику перетворень» як результат неефективних і багато в чому хаотичних практик. За відсутності чітко артикульованої й формалізованої стратегії суспільного розвитку, вони набули ознак «хронічних», і навіть провідних, тенденцій.

Усвідомлення необхідності кардинальних змін мало б спонукати до об'єднання зусиль влади й суспільства для узгодженого і спільного подолання проблем державотворення. Україна отримала «революцію знизу». Водночас, революційні події мали, переважно, «рефлексивний» характер: відмова влади від підписання Угоди про асоціацію з ЄС – масові громадські протести – силове придушення – масовий спротив – втеча Президента. Здавалося б, основна перешкода на шляху до підписання Угоди подолана. Разом із тим, ні політична опозиція попередній владі, ні її лідери виявилися не готовими до реалізації головних гасел Майдану. Отримавши владу із рук революційного народу, вони виявилися не готовими до кардинальних рішень щодо реформування старої політико-управлінської системи, до «революції згори».

Громадяни, громадянське суспільство довели, що вони готові бути партнерами для політиків і нової влади, готові до спільних дій із подолання сьогоденної кризи. І хоча енергія Майдану була розрахована не на місяці, а на роки, суспільство прагнуло рішучих і ефективних змін, щонайменше переконаності в тому, що влада здійснює реальні кроки на шляху докорінного реформування старої системи.

Відсутність же чіткої артикуляції стратегічного бачення реформ, їх змісту, основних напрямів і принципів дезорієнтують громадськість, створюють небезпечні передумови для різновекторного спрямування енергії суспільства. Водночас можновладці здебільшого виявилися неготовими до ефективних дій за нових умов, а суспільне єднання поки що не сприймається владою як ефективний «інструментальний» ресурс. Натомість суспільство (через громадські інститути та неінституційні об'єднання, єдність оцінок готовності до спільних дій) такий ресурс створило. Вкотре конкретними діями випробовується «на міцність» стара система управління і новий механізм громадської участі у ньому.

Серед небезпечних тенденцій, досі притаманних вітчизняній політичній і управлінській еліті, є політико-управлінська прокрастинація – відкладання (уникання) прийняття й реалізації важливих політичних і управлінських рішень⁵. Це явище (прокрастинації) найчастіше зумовлюється відсутністю чіткого й збалансованого плану дій, а відтак – неготовністю, або ж небажанням суб'єкта, котрий має прийняти рішення, взяти на себе відповідальність за його наслідки. Прокрастинатори працюють хаотично, без плану, лише за умови надзвичайності. В українських реаліях причиною політико-управлінської прокрастинації є автаркія владних еліт, котрі розглядають суспільство як ресурс для забезпечення власного майнового та владного статусу й не сприймають себе як частину суспільства і, відповідно, не пов'язують власне майбутнє з майбутнім країни.

Подолання політико-управлінської прокрастинації стає принципово важливою суспільно-політичною й світоглядною проблемою. Прокрастинація – серед тих небезпек, що можуть спричинити невдачі на сучасному етапі трансформації через неузгодженість, непослідовність і хаотичність політики змін. Ця

непослідовність і хаотичність зумовлюється, передусім, відсутністю чіткої стратегії розвитку. Окреслення європейського її вектору за нинішніх умов замало. Потрібна розробка ефективної, збалансованої, організаційно й інтелектуально забезпеченої стратегії розвитку держави. Таким комплексним довгостроковим планом мала б стати програма розвитку України, основні напрями якої були окреслені ще у 2014 році під час передвиборчої кампанії П. Порошенка.

У 2015 році президентська ініціатива здійснення реформ в Україні була презентована у вигляді програми «Стратегія реформ – 2020», а згодом – затверджена Указом Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»⁶.

Метою реформ визначено досягнення європейських стандартів життя і гідного місця України у світі. «Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» передбачає здійснення 62 реформи. З цього переліку пріоритетними визначено реалізацію восьми реформ:

- 1) Реформа системи національної безпеки та оборони
- 2) Оновлення влади та антикорупційна реформа
- 3) Судова реформа
- 4) Реформа правоохоронної системи
- 5) Децентралізація та реформа державного управління
- 6) Деретуляція та розвиток підприємництва
- 7) Реформа системи охорони здоров'я
- 8) Податкова реформа

і двох програм:

- 1) Програма енергонезалежності
- 2) Програма популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі.

На жаль, до переліку пріоритетними не увійшла задекларована (серед 62) реформа виборчого законодавства. Обіцянки проведення виборів народних депутатів України за пропорційною, із відкритими списками, системою нова влада не дотрималася, і є небезпідставні побоювання, що чергові вибори за старою «змішаною» системою вчергове стануть результатом міжпартійних домовленостей.

Окрім визначення переліку пріоритетних реформ, Указом Президента України визначено 25 ключових показників

успішності розвитку країни (розділ 4. «Стратегічні індикатори реалізації Стратегії»).

Документ, який мав стати ключовим щодо визначення основних напрямів і шляхів реформування країни, викликав чимало критичних суджень. Зауваження щодо змісту цього документу й обґрунтованості його положень висловлювалися не лише політиками-опонентами президента, а й науковцями, представниками експертного середовища⁷.

Відомий вітчизняний економіст А. Гальчинський, аналізуючи зміст стратегії реформ, зауважує «Я аплодую участі представників інститутів громадянського суспільства в обґрунтуваннях документів, про які йдеться. Але базисні положення стратегії розвитку держави повинні розроблятися професіоналами. Обґрунтування перспективи – це найскладніший сегмент економічної теорії та економічної політики». Науковець справедливо наголошує на тому, що «метаскладні проблеми не вирішуються засобами революційної доцільності. Спираючись на революційний ентузіазм, їх можливо розв'язати лише інструментами професійно осмислених, системно збалансованих рішень». У світовій практиці інститути громадянського суспільства інтегруються у відповідний процес на рівні експертних оцінок і відповідної корекції⁸.

Критика виявилася небезпідставною. Свідченням цього є навіть побіжний аналіз реалізації «Стратегії реформ». Зокрема, «Стратегічними індикаторами реалізації Стратегії» передбачено, що «у рейтингу Світового банку «Doing Business» Україна посяде місце серед перших 30 позицій» (індикатор №1). Разом з тим, станом на 2018 р. в рейтингу легкості ведення бізнесу за версією Світового банку Doing Business Україна займає 71-е місце (із 190 країн світу). Для порівняння: Грузія – на 5 місці, Польща – на 27, Росія – на 35, Казахстан – на 36 місці.

Варто зазначити, що за окремими показниками рейтингу Світового банку «Doing Business» Україна у 2018 р. і посіла найгірші місця. Так, за показником підключення приміщення до систем енергозабезпечення Україна займає 128 місце. Як і торік, розв'язання цього питання потребує проходження 5 процедур. Не змінились і витрати часу – 281 день (для прикладу, у Росії, яка перебуває на 10 місці за цим показником, для практичної реалізації

підключення витрати часу скоротились з 161 дня у минулому році оцінки до 83 у цьому році, а Грузія з 4 до 3 скоротила кількість необхідних процедур). За показником міжнародної торгівлі Україна отримала в рейтингу 119 місце, в той час коли Польща за ним займає перше місце⁹.

Згідно з стратегічними індикаторами реалізації Стратегії кредитний рейтинг України – Рейтинг за зобов'язаннями в іноземній валюті за шкалою рейтингового агентства Standard and Poors – становитиме не нижче інвестиційної категорії «BBB» (індикатор №2). Станом на кінець 2018 року, Міжнародне рейтингове агентство Fitch Ratings підтвердило довгостроковий рейтинг дефолту емітента (РДЕ) України в іноземній і національній валютах на рівні «B-» (неінвестеційний клас) зі стабільним прогнозом¹⁰.

Індикатором №3 реалізації Стратегії визначено: «за глобальним індексом конкурентоспроможності, який розраховує Всесвітній Економічний Форум (WEF), Україна увійде до 40 кращих держав світу». Україна цього року посіла 81 місце серед 137 країн світу (для прикладу: Росія у цьому рейтингу посіла 38 місце, Польща – 39). Динаміка показників України за цим індикатором така: 2012–2013 рр. – 78 місце (із 144 країн); 2013–2014 рр. – 84 (із 148 країн); 2014–2015 рр. – 76 (із 144 країн); 2015–2016 рр. – 79 (із 140 країн); 2016–2017 рр. – 85 (із 138 країн)¹¹.

Громадяни України вважають, що найбільше розвитку країни заважає корупція. Про це йдеться в результатах загальнонаціонального опитування населення, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології. На думку респондентів, корупція є найбільшою проблемою, що заважає розвитку нашої країни – це зазначили 79% населення. Причому, навіть війна на Донбасі збирала менше голосів (55%) ніж корупційний фактор¹².

Серед індикаторів реалізації Стратегії є й показник сприйняття корупції. Згідно з стратегічними індикаторами Стратегії, «за індексом сприйняття корупції, який розраховує Transparency International, Україна увійде до 50 кращих держав світу» (індикатор №11). На жаль, за підсумками 2017 року у світовому Індексі сприйняття корупції (CPI) від Transparency International

Україна посіла лише 130 місце (зі 180 країн). Таким чином, за винятком Росії, у рейтингу Transparency International Україна стала найкорумпованішою країною Європи (сусіди України у рейтингу – Гамбія, Іран, М'янма та Сьєрра-Леоне)¹³.

Очевидно, що досягнення показників індикатора №17 Стратегії («питома вага місцевих бюджетів становитиме не менше 65 відсотків у зведеному бюджеті держави»), вимагає реалізацію реформи децентралізації. Ця реформа віднесена до пріоритетних, і варто зазначити – певні зрушення у її реалізації вже є.

Проблема децентралізації стала панівною на теренах української політики одразу після повалення авторитарного режиму на тлі посилення суспільної інтеграції, єднання української нації у протистоянні ворогу, захисту територіальної цілісності держави. Спрямованість на суспільну інтеграцію, формування в Україні єдиної політичної нації, оптимізацію відносин між центром і регіонами, розвиток місцевого самоврядування, становлення громадянського суспільства потребувала й переформатування управлінської системи, удосконалення системи самоврядування, посилення ролі громад і розширення повноважень місцевих органів влади у прийнятті важливих для регіону рішень. Та й вітчизняний досвід суспільних трансформацій свідчить, що спроби політико-правових реформ щоразу актуалізують проблему децентралізації, розвитку системи місцевого самоврядування та територіальної організації влади.

У цьому сенсі проект децентралізації (як процес перерозподілу владних компетенцій, передачі функцій від центрального до регіонального рівня, поява і розвиток нових інституційних форм, що відповідають новій ролі регіонів у державному управлінні) мав стати інтегруючим суспільство чинником, об'єднуючим зусилля влади й громадянського суспільства задля гармонізації й оптимізації цього процесу і ефективності його результату. Саме тому чергове прагнення подолання «всевладності» владної вертикалі, надання ширших виконавчих повноважень місцевим радам і органам самоврядування було позитивно сприйняте суспільством.

Варто зазначити, що Україна першою на пострадянському просторі, після країн Балтії, зважилася на здійснення реформи

децентралізації. Для її проведення потрібна була політична воля, адже важко було відмовитися від принципів управління, що десятиліттями панували на теренах країни, від принципів, що дозволяли контролювати практично усі сфери життєдіяльності й життєзабезпечення, передусім – контролювати й розподіляти бюджетні кошти.

Одним з індикаторів (№18) Стратегії передбачено, що «частка проникнення ширококутвого Інтернету складатиме 25 абонентів на 100 осіб». Натомість в українському законодавстві й донині навіть не існує офіційного визначення ширококутвого доступу до Інтернету (ШСД – доступ з високою швидкістю передачі даних за кількома каналами одночасно), не кажучи вже про конкретні програми розвитку мереж. Водночас, як стверджують фахівці ІТ-сфери, показник «25 абонентів на 100 осіб», у порівнянні з сьогоднішнім показником – 11,8 абонента – може здатись прогресом.

Насправді ж навіть ця цифра залишить Україну аутсайдером, оскільки вже сьогодні кількість абонентів фіксованого ШСД на 100 осіб, наприклад, у сусідніх країнах складає значно більше: у Білорусі – 31, в Угорщині – 27, у Словаччині – 23. Крім того, навіть показник 11,8 є маніпулятивним і неадекватним стану речей. В Україні доступність ШСД різко відрізняється у великих містах і невеликих селах. Відповідно до даних Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, 27% абонентів фіксованого ШСД сконцентровано в Києві, а в столиці разом з областю – понад 30%. При цьому у столичному регіоні проживає лише 11% населення України¹⁴.

Такий стан справ із «проникненням» Інтернету, зокрема в сільські населені пункти, викликає тривогу, оскільки Президент України виступив з ініціативою (реалізованою в Законі України «Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості»¹⁵) широкого впровадження в практику охорони здоров'я телемедицини, передусім – у сільській місцевості.

Нині в сільській місцевості проживає третина українців – це майже 14 млн осіб, які, за словами Президента, позбавлені якісних медичних послуг. Упровадження телемедицини дозволить лікарям через Інтернет консультувати пацієнтів і звертатися до своїх колег

за допомогою. Мешканці сіл, за задумом ініціаторів цього проекту, зможуть розповісти про свої симптоми сімейному лікарю або терапевту за допомогою Skype, навіть не виходячи з дому. Крім Skype-консиліуму фахівців і телеметрії (передачі через Інтернет, наприклад, даних електрокардіографії), пацієнт матиме можливість «домашнього телеконсультування»¹⁶.

Хороша, корисна й перспективна ініціатива. Разом з тим, виникають сумніви у її своєчасності з огляду на те, що, як засвідчили дослідження Factum Group Ukraine, проведені в травні 2018 р. на всій території України за винятком АР Крим і окупованих територій Донецької і Луганської областей, серед користувачів Інтернету (і, здебільшого, не із широкосмуговим, а з комутованим доступом) переважна більшість (73%) – жителі міст і лише 27% – сіл і селищ. Крім того, лише 15% серед усіх користувачів Інтернету – особи старші 55-річного віку. Інтернет практично недоступний населенню з низьким рівнем доходу – лише 7% людей з таким рівнем доходу мають доступ до мережі Інтернет¹⁷. Тому подолання цифрової нерівності залишається актуальним завданням.

Низка індикаторів реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» взагалі не фіксується. Так, в аналітичній доповіді до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році», в частині, присвяченій Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020»¹⁸, індикаторів відсутня інформація щодо кожного четвертого показника із 25. З приміткою «немає даних» супроводжується згадка про показники за 2016 р. з таких індикаторів:

№8 – «енергоємність валового внутрішнього продукту складе 0,2 тони нафтового еквівалента на 1000 доларів США валового внутрішнього продукту за даними Міжнародного енергетичного агентства»;

№12 – «за результатами опитування рівень довіри експертного середовища (адвокати, юристи) до суду становитиме 70 відсотків»;

№16 – «середня тривалість життя людини за розрахунками Світового банку підвищиться на 3 роки»;

№19 – «75 відсотків випускників загальноосвітніх навчальних закладів володітимуть щонайменше двома іноземними мовами, що підтверджуватиметься міжнародними сертифікатами»;

№20 – «Україна візьме участь у міжнародному дослідженні якості освіти PISA та увійде до 50 кращих держав учасниць такого дослідження»;

№21 – «Україна разом із Світовим банком розробить показник добробуту громадян, визначиться з його цільовим значенням та проводитиме моніторинг змін такого показника».

Як зазначається в «Експертному висновку» щодо системи моніторингу та оцінки Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», підготовленому в рамках проекту Української асоціації оцінювання (УАО) за фінансової підтримки Національного фонду на підтримку демократії (NED) США, оцінити за цими показниками стан із досягненням мети Стратегії неможливо. Висновок звертає увагу на невизначеність формулювання мети. По-перше, мета складається з двох різних, неспівставних компонентів – «європейські стандарти життя» і «провідні позиції в світі». По-друге, якщо перший компонент можна оцінити, оскільки Європейський Союз активно впроваджує загальні для всіх країн Союзу стандарти, то другий оцінити неможливо. Він є радше мотиваційною словесною формулою, ніж досяжною метою¹⁹.

Указом Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» (п. 2.) Кабінету Міністрів України доручалося щороку до 15 лютого затверджувати план дій щодо реалізації положень Стратегії та щоквартально, до 15 числа місяця, що настає за звітним кварталом, інформувати про стан виконання плану дій щодо реалізації положень Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020».

Експертиза засвідчила, що у 2015 р. моніторинг реалізації Стратегії не здійснювався. У звітності 2016 р. Кабінетом Міністрів України заходи щодо виконання Стратегії вже не згадувалися, йшлося тільки про врахування її положень при розробці заходів Програми дій Кабінету Міністрів України на наступний рік. Тобто, протягом 2015–2016 рр. відбулося своєрідне заміщення плану заходів з виконання Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» Програмою діяльності Кабінету Міністрів України.

Навіть більше, з 2017 р. Кабінет Міністрів України перейшов на середньострокове планування своєї діяльності²⁰. Наявна у відкритому доступі інформація про середньострокове планування дозволяє зробити висновок, що з 2017 р. Уряд не збирався враховувати у плануванні своєї діяльності реалізацію положень Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». Водночас, аналіз нормативних документів центральних органів влади в Україні засвідчив, що Стратегії стійкого розвитку «Україна – 2020» не використовуються ними для оцінки ходу виконання жодної із проголошених реформ та програм.

Поза ефективного впливу залишається Стратегія сталого розвитку й з боку громадськості, адже Стратегія не передбачає механізмів участі представників громадянського суспільства в моніторингу та оцінці цієї Стратегії. В розділі 5 Стратегії («Засоби реалізації Стратегії (суспільний договір)») визначена сфера відповідальності громадянського суспільства за виконання Стратегії – контролювати владу, жити відповідно до принципів гідності та неухильно додержуватися Конституції України та законів України. Таке формулювання демонструє політичну волю влади до визнання права громадянського суспільства на контроль за владою, однак не містить конкретизації механізмів такого контролю.

Очевидно, що у 2021 р. будуть можливості проаналізувати й оцінити досягнення, закладені у перелік «Стратегічних індикаторів Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», тобто – ті показники, що будуть досягнуті за підсумками 2020 р. й зіставити їх значення можна з плановими кількісними показниками. Однак, така оцінка дозволить лише констатувати факти. Можемо констатувати, що «Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» не став цілеспрямованим, конкретним і дієвим планом досягнення мети.

Ще донедавна ступінь розвиненості держави та її здатності гарантувати безпеку своїм громадянам визначалися майже виключно економічними, фінансовими й технологічними чинниками, ефективністю використання природного та трудового ресурсу тощо. Очевидною була й домінантна тенденція на досягнення певних орієнтирів шляхом запозичення й освоєння готових зразків високорозвинених країн.

Така спрямованість й задавала своєрідні параметри не лише економічного, фінансового, соціального розвитку, а і його

мотиваційної складової. У цьому сенсі, на наш погляд, поза увагою залишалися щонайменше два аспекти процесу формування нового стану суспільства, його позитивного розвитку.

Перший, на наш погляд, визначальний і ключовий аспект – ціннісно-смысловий – необхідність визначення реформування насамперед як загальнонаціонального соціокультурного та соціально-політичного процесу цілеспрямованої і скоординованої діяльності зі створення нових смислів та цінностей, нової їх системи²¹.

Другий – суто практичний. Ідеться про пріоритети реформаторських зусиль. Спрямовуючи їх на очевидні й наявні «зразки» (не нами створені), зосереджуючись на досягненні важливих і необхідних змін у виробничій, економічній, фінансовій і соціальній сферах тощо, автори проекту «модернізації» залишали країну, на наш погляд, без «майбутнього». У цьому полягає сутність «навздогінності» реформ. Адже прагнення досягти певних (наявних) орієнтирів – важлива, але малоперспективна справа. В умовах глобалізації «прорив» (технологічний, соціальний, гуманітарний) можливий лише у неосвоєних сферах, можливо, у тих галузях, які ще не сформувався як перспективні або вже затребувані. Їх пошук і визначення, створення ще «неіснуючого» можливе лише завдяки науці. Недооцінка ж цього напрямку залишається очевидною.

Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва в червні 2018 р. провів експертне опитування на предмет оцінки реалізації реформ в Україні²². На думку переважної більшості опитаних експертів, хоча можливостей для проведення реформ із наближенням передвиборчого періоду ставатиме все менше, але реформи в Україні, хоч і з труднощами, все-таки проводитимуться. Водночас майже кожен четвертий експерт вважає, що вікно можливостей для реформ найближчим часом майже повністю зачиниться. До числа найбільших ризиків щодо проведення реформ протягом найближчого року експерти віднесли, в першу чергу, фактор концентрації зусиль політиків на передвиборчій кампанії замість проведення реформ та загальне зростання популізму.

Першочерговими рішеннями та діями влади найближчим часом, на думку експертів, мають бути сприяння підприємництву й інвестиціям (проведення податкової реформи, припинення тиску на малий та середній бізнес, дерегуляція та реформа фіскальної

системи), активізація боротьби з корупцією, включаючи зміцнення антикорупційних органів в Україні, та повноцінне завершення судової реформи. Вагома частка експертів також відзначила нагальність проведення виборчої реформи в Україні (з акцентом на запровадженні пропорційної виборчої системи з відкритими списками).

Презентуючи «Стратегію реформ–2020» Президент держави наголосив, що головна мета стратегії – членство України в ЄС²³. Її досягнення здатне стати міцним консолідаційним стрижнем суспільних перетворень. Водночас, варто врахувати, що однією із характерних ознак нової суспільно-політичної реальності є вкрай критичне ставлення до (навіть позитивно маркованих) міфологем.

У революційні часи слова, гасла та обіцянки вимагають негайного прийняття конкретних рішень, ефективної їх реалізації і швидкої результативності. Безумовно, об'єктивних причин, що гальмували суспільний розвиток було й залишається чимало. Разом з тим, риторика, спрямована на «пояснення» цих причин на тлі невдалих кадрових рішень, неефективності роботи правоохоронних органів (навіть стосовно розслідування резонансних подій на Майдані), відсутності належного реагування на злочинну бездіяльність чиновників військового відомства тощо неодноразово ставали підставою невдоволення людей. Показовими у цьому відношенні є результати моніторингових досліджень (табл. 1, складено за^{24, 25}).

Таблиця 1.

Відповіді на запитання «Як Ви вважаєте, в цілому, події в Україні розвиваються у правильному чи неправильному напрямі?»

	05.2013	03.2014	05.2015	02.2016	11.2018
У правильному напрямі	15,4	32,3	14,3	11,6	12,0
У неправильному напрямі	65,9	40,7	67,6	73,4	78,0
Важко відповісти/не відповіли	18,7	27,0	18,1	15	10,0

Джерело: *Результати соціологічного опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова з 19 по 25 травня 2018 р. в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованої території Донецької та Луганської областей. Загалом було опитано 2019 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%.*

Звернімо увагу, що рівень позитивних оцінок сучасного стану розвитку суспільства стрімко наближається до «передреволюційних» показників. Результати соціологічного дослідження засвідчили – понад 70% українських громадян вважають, що ситуація в Україні розвивається у неправильному напрямку. Люди не довіряють ні органам влади, ні судам, ні прокуратурі, ні політичним партіям.

Як засвідчують результати соціологічних досліджень²⁶, переважна більшість українських громадян, на жаль, не вірить в успішність реформ, впевненість в їх успіх висловили лише 5% респондентів, ще 29% сумніваються в їх успішності, проте ще мають віру в них. Не вірять, але все ж сподіваються на успіх реформ 38%, а 23% не вірять в успіх реформ зовсім. Динаміка відповідей респондентів на це запитання наведена в табл. 2.

Таблиця 2.

Відповіді на запитання «Чи вірите Ви в успіх реформ в Україні?»

<i>Варіанти відповідей</i>	<i>Липень 2015</i>	<i>Травень 2016</i>	<i>Листопад 2017</i>	<i>Травень 2018</i>
Так, я в цьому впевнений	4,8	5,1	5,5	5,4
Загалом вірю, хоча є сумніви	25,6	23,8	21,6	29,3
Загалом не вірю, проте якась частка надії ще є	32,2	37,1	26,9	37,6
Ні, зовсім не вірю в успіх	30,3	28,1	39,7	22,9
Важко сказати	7,1	5,9	6,3	4,8

На думку громадян, найбільший опір проведенню реформ чинять бюрократія, чиновники (39,2%) та олігархи (39%). Значна частина респондентів також вважає гальмом у проведенні реформ Уряд (31%) та Президента – 26,3% (табл. 3).

Таблиця 3.

Відповіді на запитання «Як Ви вважаєте, хто є головним гальмом здійснення в Україні реформ?»

<i>Варіанти відповідей (не більше п'яти)</i>	<i>Липень 2015</i>	<i>Травень 2016</i>	<i>Листопад 2017</i>	<i>Травень 2018</i>
Бюрократія, чиновники	44,0	50,6	34,7	39,2
Олігархи	51,5	54,9	34,3	39,0
Уряд	51,5	38,2	29,0	31,0
Президент	39,1	35,6	25,7	26,3
Політичні сили, що складають коаліцію більшості у Верховній Раді	44,5	26,1	20,0	16,7
Росія	12,0	17,7	5,5	14,0
Опозиція (Опозиційний блок та ін.)	17,2	15,6	11,7	13,4
Влада на місцях	17,5	15,9	7,4	11,2
Правоохоронні органи (прокуратура, суди, міліція)	21,4	10,4	10,6	10,3
Політичні сили, що вийшли з коаліції («Самопоміч», «Батьківщина», «Радикальна партія» Ляшка)		7,9	5,3	7,1
Населення	2,6	2,3	2,2	5,2
Країни Заходу	2,4	4,1	3,1	3,3
Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк	-	-	-	3,3
Громадські організації, волонтери	0,5	0,6	1,3	2,6
Вчені, науковці	0,5	0,2	1,1	1,7
Інші	1,4	1,5	1,6	1,2
Важко сказати	6,9	6,6	17,5	14,1

Водночас, значна кількість респондентів покладають свої сподівання щодо реалізації реформ на Уряд (31,4%) та на Президента (24,1%). Серед тих, на кого сподіваються в реалізації реформ, опитані найчастіше згадували також: населення країни (25%), громадські та волонтерські організації (24,7%), країни Заходу – 24,7%, Міжнародний валютний фонд та Світовий банк – 24,2% (табл. 4.).

Таблиця 4.

Відповіді на запитання «Як Ви вважаєте, хто є головним рушієм здійснення в Україні необхідних реформ?»

<i>Варіанти відповідей (не більше п'яти)</i>	<i>Липень 2015</i>	<i>Травень 2016</i>	<i>Листопад 2017</i>	<i>Травень 2018</i>
Уряд	32,0	25,4	30,0	31,4
Населення	18,5	22,3	27,0	24,9
Громадські організації, волонтери	22,4	19,3	25,6	24,7
Країни Заходу	11,5	21,6	17,2	24,7
Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк	-	-	-	24,2
Президент	36,8	28,0	28,5	24,1
Вчені, науковці	8,3	9,0	10,4	15,2
Політичні сили, що вийшли з коаліції («Самопоміч», «Батьківщина», «Радикальна партія» Ляшка)	-	14,8	6,9	11,3
Влада на місцях	9,0	9,4	10,3	10,7
Політичні сили, що складають коаліцію більшості у Верховній Раді*	22,1	17,0	10,8	9,5
Опозиція (Опозиційний блок та ін.)	6,2	8,0	4,5	7,3
Олігархи	6,9	10,9	3,2	6,4
Бюрократія, чиновники	5,5	5,3	1,6	3,0
Правоохоронні органи (прокуратура, суди, міліція)	3,6	2,4	1,7	2,9
Росія	1,3	1,6	0,2	0,6
Інші	2,7	5,0	1,7	1,4
Важко сказати	22	15,5	21,4	14,9

Інформативними є результати відповідей на запитання соціологів «Здійснення реформ, цілком імовірно, може призвести до тимчасового зниження рівня життя людей. Чи згодні Ви терпіти певні матеріальні труднощі?». Лише третина населення в тій чи іншій мірі готові терпіти подальше зниження рівня власного життя заради кінцевого успіху реформ (табл. 5.).

Таблиця 5.

Відповіді на запитання «Здійснення реформ, цілком імовірно, може призвести до тимчасового зниження рівня життя людей. Чи згодні Ви терпіти певні матеріальні труднощі?»

<i>Варіанти відповідей</i>	<i>Листопад 2017</i>	<i>Травень 2018</i>
Так, готовий терпіти скільки треба, якщо це справді приведе до успіху країни	8,5	8,6
Якийсь час готовий потерпіти, але недовго (не більше року)	27,9	23,8
Ні, не готовий, бо не вірю в успішність тих реформ	25,2	30,0
Не готовий, бо моє матеріальне становище вже зараз нестерпне	33,3	32,4
Важко сказати	5,2	5,2

Респонденти висловили власну думку щодо пріоритетності здійснення реформ. Ця ієрархія найважливіших, на думку опитаних, реформ вже чотири роки поспіль залишається стабільною: найважливішою є антикорупційна реформа, далі, за рівнем значущості, йдуть: реформа сфери охорони здоров'я, пенсійна реформа та реформа системи соціального захисту, реформа органів правопорядку (судів, прокуратури, міліції), люстрація чиновників, реформа армії, зміцнення обороноздатності країни (табл. 6.)

Таблиця 6.

**Відповіді на запитання «Які з реформ, на Вашу думку,
є першочерговими?»**

<i>Варіанти відповідей (не більше п'яти)</i>	<i>Липень 2015</i>	<i>Травень 2016</i>	<i>Листопад 2017</i>	<i>Травень 2018</i>
Антикорупційна реформа	65,2	55,7	59,5	58,0
Охорони здоров'я	35,9	33,4	44,3	46,5
Пенсійна реформа та реформа системи соціального захисту	39,9	29,1	35,8	43,6
Реформа органів правопорядку (судів, прокуратури, міліції)	58,0	40,1	33,8	31,8
Люстрація чиновників (перевірки та можливі звільнення)	28,8	20,1	22,2	29,3
Реформування армії, зміцнення обороноздатності	30,9	24,0	21,0	21,5
Освітня реформа	11,9	10,1	18,4	16,4
Податкова реформа	21,5	16,8	9,7	12,6
Визначення статусу окупованих територій Донбасу	20,0	12,9	11,5	18,7
Реформа у сфері енергетики	—*	11,3	6,9	11,5
Реформа децентралізації та регіонального розвитку	17,8	10,2	6,8	14,9
Земельна реформа	8,1	10,9	6,7	11,2
Реформа виборчого законодавства	14,0	9,0	9,3	18,4
Дерегуляція і стимулювання розвитку підприємництва та інвестицій	14,0	10,3	8,3	9,0
Реформа державного управління		11,7	6,5	8,1
Конституційна реформа	—*	8,1	4,7	7,6
Реформа державних закупівель	—*	2,0	2,7	4,5
Реформа фінансового сектору	—*	8,4	4,3	6,6
Реформа у сфері ЗМІ (Медіа реформа)	1,2	1,5	1,5	1,4
Реформа управління державною власністю	—*	5,7	3,1	5,6
Інше	1,2	1,1	2	1,0
Важко відповісти	4,6	10,9	8,3	4,9

—* В опитуванні 2015 року цього варіанту відповіді не було.

Проте, як засвідчують результати опитування, з усіх проголошених реформ респондентами відносно успішними було визнано лише (див. табл. 7.) пенсійну реформу (6,7%), та реформування Збройних Сил України (6,5%), реформу охорони здоров'я (6,0%).

Таблиця 7.

Відповіді на запитання «А які з цих реформ, на Вашу думку, здійснюються успішно?»

<i>Варіанти відповідей</i>	<i>Листопад 2017</i>	<i>Травень 2018</i>
Пенсійна реформа та реформа системи соціального захисту	9,1	6,7
Реформування армії, зміцнення обороноздатності	4,9	6,5
Охорони здоров'я	2,0	6,0
Реформа децентралізації та регіонального розвитку	2,7	5,8
Антикорупційна реформа	2,9	4,2
Освітня реформа	4,7	3,8
Реформа органів правопорядку (судів, прокуратури, поліції)	3,1	3,7
Люстрація чиновників (перевірки та можливі звільнення)	0,3	2,4
Реформа державного управління	0,3	1,0
Реформа виборчого законодавства	0,2	1,0
Визначення статусу окупованих територій Донбасу	0,5	0,6
Реформа у сфері ЗМІ (медіа реформа)	0,1	0,6
Податкова реформа	0,2	0,6
Реформа у сфері енергетики	0,1	0,4
Реформа державних закупівель	0,3	0,3
Реформа управління державною власністю	0,1	0,3
Конституційна реформа	0,2	0,2
Дерегуляція і стимулювання розвитку підприємництва та інвестицій	0,1	0,2
Реформа фінансового сектору	0,1	0,2
Земельна реформа	0,4	0,1
Інше	0,7	16,3
Важко відповісти	58,1	40,5
Жодна	19,2	-
Не відповіли	-	13,6

Лише 10,5% опитаних задоволені станом інформування Урядом суспільства про свою роботу та реформи. Натомість, на думку 47,2% громадян (на 9% більше, ніж у 2017 році), інформація, яку дає уряд, часто не відповідає дійсності, 30% вважає, що такої інформації замало і ще 25% нарікають на її незрозумілість (табл. 8.).

Таблиця 8.

Відповіді на запитання «Як Ви оцінюєте стан інформування урядом суспільства про свою роботу та реформи?»

<i>Варіанти відповідей (не більше двох)</i>	<i>Липень 2015</i>	<i>Травень 2016</i>	<i>Листопад 2017</i>	<i>Травень 2018</i>
Інформації достатньо, і вона зрозуміла. Якщо людина хоче, то вона має можливість розібратися, що робить уряд і які реформи проводить	8,9	5,1	6,9	10,5
Інформації про роботу уряду та реформи багато, але вона незрозуміла звичайній людині	24,4	22,1	31,1	25,0
Інформації недостатньо. Людина не має можливості розібратися, що робить уряд і які реформи проводить	28,1	34,1	30,7	30,0
Інформація, яку уряд дає про свою роботу і реформи, не викликає довіри, бо часто не відповідає дійсності	39,2	38,7	38,3	47,2
Інформацією про роботу уряду і реформи мають цікавитися фахівці. Це все заскладно, щоб розповідати всьому суспільству	12,2	12,8	7,7	9,3
Важко відповісти	6,2	7,9	6,8	4,1

Більшість населення України (65%) вважає, що держава повинна надавати максимум безкоштовних послуг – освіта, медицина, пенсія, навіть якщо доведеться збільшити податки, не згодні з цим – 23%. І лише меншість (21%) підтримує протилежну позицію – що потрібно мінімізувати роль держави, зменшуючи податки для людей, які здатні самі платити за освіту, медицину, накопичувати пенсію.

Результати соціологічного опитування засвідчили, також, по-перше, значну відчуженість громадян України від процесу її реформування, а по-друге – високий рівень патерналізму, потреби опіки та піклування з боку держави – 77,4% населення вважає, що більшість людей в Україні не зможе прожити без постійної турботи та опіки з боку держави, протилежну точку зору поділяє лише 13,3%.

Військова агресія сусідньої держави, прагнення миру і доконечної перемоги над чинною досі системою правління проявилися у громадянській мужності й самовідданості, готовності до протистояння зовнішнім загрозам і внутрішнім викликам. Країна продовжує жити у вимірах революційного часу, зіставляючи владну риторіку із діями влади. Громадський контроль за цими діями посилюватиметься. За відсутності дієвих інститутів такого контролю, ефективної комунікації із громадськістю, вимоги до влади часто набувають стихійних протестних форм – масових акцій, пікетів органів центральної та місцевої влади, перекриття шляхів сполучення, народного суду через сміттєві контейнери тощо.

В умовах низької ефективності правоохоронної системи та корумпованості системи судової працюють закони вулиці. Коли держава не в змозі навести порядок, люди звертаються до радикальних дій, демонструючи недовіру органами державної влади, зневіру у справедливість суду, керуючись власними уявленнями про належне, покладаючись на себе, або ж на допомогу радикальних позазаконних формувань.

Адже насправді соціально-політична напруга і невдоволеність чинною й нині практикою державного управління нікуди не поділися. Під впливом, передусім, зовнішньої військової агресії, вони (напруга і невдоволеність) просто відтермінувалися, набули інших форм і перейшли у фазу очікування й «передготовності». На

відміну від соціально-психологічного стану напередодні Майдану, нинішній характеризується значно нижчим порогом «страху» і непевності й значно вищим ступенем натхнення й упевненості, що зумовлені усвідомленням сили і можливостей громадського впливу.

Одним із надбань Майдану є сформована соціально-психологічна установка мас щодо певних способів дії (атитюд «до ситуації» – за М. Рокичем). Тобто, у масовій свідомості сформувалося уявлення про певний ефективний спосіб дії у ситуації, коли влада не виконує обіцянок, коли її дії й рішення не відповідають суспільним очікуванням і коли його (очікування) ресурс вичерпано. Саме у цьому контексті громадським, експертним середовищем і засобами масової комунікації артикулюється побоювання третього Майдану.

Зовнішня військова загроза, внутрішньополітичні протистояння, стрімкі світоглядні зміни, що відбуваються у масовій свідомості, визначають нову соціально-політичну реальність. За цих умов цінності наповнюються новим змістом, відбуваються кардинальні зрушення в системі ціннісних орієнтацій. Ця ціннісно-орієнтаційна домінанта сув'язна із суспільно-політичними змінами. З одного боку, ця домінанта опосередковується ними, з другого – опосередковує їх. Нинішня їхня основа, – боротьба за незалежність і суверенітет країни. Разом з тим, тимчасове «заміщення» у структурі базових цінностей соціальних її складових цінностями «миру» і «держави» невідворотно з часом актуалізує їх у новій, «вищій» якості.

Визначальним, ключовим механізмом процесу суспільної консолідації є мотиваційно-смісловий фактор (сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил) як спонукання до діяльності, визначення її меж і форм. Саме мотиви та смисли спрямовують і орієнтують на досягнення певних цілей – особистісних і суспільних. Аналіз сучасної політико-управлінської практики, її змісту і форм – прийнятих рішень (насамперед, кадрових призначень), процесу і риторики передвиборчих кампаній свідчить про недооцінку мотиваційно-сміслового фактора в комунікації з громадськістю.

Проблеми, що у часи тяжких випробувань «відійшли» на другий план, – зростання цін, невиплата заробітних плат, безробіття, соціальна незабезпеченість, проблеми охорони здоров'я тощо згодом знову визначатимуть порядок денний суспільно-політичного життя. Після трагічних подій Майдану, анексії частини території країни, втрат під час військових дій ключовим критерієм оцінки якості державного менеджменту буде поняття «справедливості».

У цьому сенсі вкрай важливим є формування у масовій свідомості розуміння причин і наслідків сучасних явищ і процесів, визначення перспектив і шляхів їх подолання. Відкритість, прозорість і послідовність нової влади будуть визначальними у збереженні суспільної єдності, мобілізації на подолання наслідків суспільно-політичної кризи.

Небезпечна тенденція зростання правового нігілізму може призвести до потреби суспільства в «сильній руці». Можливе застосування новою владою старих, прийнятих попереднім режимом практик є вкрай небезпечним для української державності. Спокуса піти найпростішим шляхом і реалізувати реформи, від яких насамперед постраждають звичайні громадяни, а не олігархи, може призвести до чергових масових протестів проти влади незалежно від того, у чіїх руках вона перебуватиме.

Зрозуміло, що за нинішніх умов стрімкого розвитку зовнішньо- і внутрішньополітичних подій, необхідності оперативного та результативного розв'язання нагальних, часто болючих, проблем, пов'язаних із ними, досить складно зосередитися на виробленні довгострокової й навіть середньострокової перспективи. Але без її формування й інтеграції масовою свідомістю, її інтеріоризації як внутрішньо сприйнятого плану дій національна консолідація неможлива. Крім того, «закритість» влади в розробці стратегій реалізації реформ, «несподіваність» рішень особливо у напрямках, що безпосередньо стосуються соціально статусних сфер – пенсійної, трудової, житлово-комунальної, здоров'я, освіти тощо, здатна викликати не лише хвилі протестів, а й переоцінку ролі держави та міри її відповідальності перед суспільством і людиною за свою діяльність.

Очевидно, що не кількістю реформ визначатиметься їх ефективність, а дієвістю мотивів їх реалізації й здобутими

результатами. Як зазначав із притаманною йому емоційністю К. Бендукідзе, «якщо найближчим часом не провести кардинальні реформи, то Україна як держава в нинішніх кордонах може перестати існувати»²⁷.

Звичайно, за нинішніх умов українські управлінці вимушені оперативно розв'язувати найгостріші проблеми соціально-економічного характеру, найактуальніші безпекові питання, зрештою, збереження соціуму й забезпечення його рівноваги. Разом з тим, ключовим, на наше переконання, завданням сьогодення є всебічний аналіз реалізації чинної стратегії суспільного реформування і з урахуванням цього аналізу уточнення шляхів, методів і форм здійснення стратегії реформ.

У нашому розумінні, стратегія суспільного розвитку – це світоглядно обумовлена сукупність поглядів, оцінок та принципів, які визначають загальне бачення шляхів розвитку; достатньо абстрактний, довгостроковий, максимально загальний (недеталізований), послідовний, конструктивний, раціональний, підкріплений ідеологією, стійкий до невизначеності умов середовища плану досягнення успіху. Реалізація такого плану передбачає забезпечення перетворення абстрактного у конкретне через деталізацію, пошук і апробацію засобів, постійний моніторинг, аналіз внутрішніх і зовнішніх факторів впливу на зміст, його коригування тощо. Виходячи із цих уявлень, виокремимо, щонайменше, три сутнісні ознаки стратегії суспільного розвитку.

1. Стратегія – найзагальніша світоглядна раціональна картина (уявлення) майбутнього та загальний вектор його досягнення.

2. Стратегія – своєрідна матриця, що містить сукупність віри, переконань, цінностей і, водночас, – засобів й інструментів досягнення мети.

3. Стратегія – легітимований загальновизнаний і загальноприйнятний зразок («нормативний» шаблон) для розв'язання поточних завдань, їх відповідності стратегічній меті.

Іншими словами, стратегія суспільного розвитку – це своєрідна надія, амбітний план-проект майбутнього, пов'язаний з оцінкою сьогоdnішніх (стартових) позицій, потенціалу, можливостей, ресурсів і загроз. Це план, пов'язаний із прогнозом стратегії розвитку інших країн і співвіднесення з їх стратегічними

цілями. Нарешті, стратегія – це передбачення шляхів глобального розвитку, цивілізаційного поступу і нашого місця в ньому. Коли йдеться про стратегію, йдеться, передусім, про майбутнє. Багато в чому – ірраціональне, багато в чому міфологічне, оскільки стратегія – не лише ідеальна форма для проектування майбутнього, а й актуальна діяльність, наповнена змістом. Наявність універсальної ідеї (надії) – фундаментальна і ключова складова державної стратегії розвитку. Вона має бути, з одного боку, простою і зрозумілою, з другого – «символічною» і у свідомості людей безпосередньо пов'язаною із «соціальним часом».

Очевидно, що реалізація стратегії суспільного розвитку ускладнюється впливом низки несприятливих, хоча й об'єктивних, факторів: зовнішня агресія і необхідність концентрації сил на її подоланні, брак можливостей швидкого й ефективного розв'язання економічних, фінансових, соціальних проблем тощо. Разом з тим, країна отримала чи не найважливіший ресурс державотворення – консолідоване, мобілізоване на досягнення мети суспільство.

Для розробки та реалізації стратегії необхідно створювати певні групи інтересів. Чи не вперше в сучасній історії суспільного розвитку роль такої «групи» може відіграти саме громадянське суспільство. Без стратегічного мислення в політиці й в державному управлінні, без усвідомлення нових смислів (як сукупності цінностей, корегування потреб, нових вимірів проективної діяльності, означення мети та підпорядкованості засобів її досягненню) навіть таке бажане підписання Угоди про асоціацію з ЄС може залишитися лише «заявкою» на реалізацію нашою країною свого стратегічного вибору.

Невідворотно перед суспільством постануть нові виклики, пов'язані із внутрішньополітичними процесами та зовнішньополітичними загрозами, пошуком шляхів загальнонаціональної консолідації, подолання політичного спротиву. Разом з тим, без об'єктивного погляду на суспільно-політичну дійсність, без чіткого усвідомлення образу майбутнього і визначення ефективних шляхів суспільної консолідації, які уможливають досягнення поставлених цілей, наша держава, наше суспільство і всі ми приречені на нескінченність спроб і помилок. В українському ж

випадку ця нескінченість – це повторюваність революцій і контрреволюцій, романтичних спроб змінити життя тут і негайно та, на жаль, кривавих розплат за політичні помилки. Саме тому лише об'єктивна оцінка сучасного суспільного стану, осмислення ціннісних основ його розвитку, сутності суперечностей, можливостей і перспектив їх подолання з урахуванням внутрішніх і зовнішніх викликів може бути основою розробки й реалізації нової стратегії розвитку та її суспільної легітимізації.

В основі суспільного розвитку суверенної й демократичної країни є внутрішня соціально-політична інтеграція, а її результатом і водночас засобом суспільного поступу, одним із механізмів зміцнення державного суверенітету – формування сучасної політичної нації. Нині Україна стоїть перед необхідністю докорінних політичних, економічних і соціальних трансформацій. Процес формування заснованого на демократичних принципах громадянського суспільства дається нелегко. Однак український народ вистояв у боротьбі за власну гідність. Зітнувшись з випробуваннями, він усвідомив свою силу і здатність самостійно творити історію – історію багатонаціональної, багатоконфесійної, але толерантної, миролюбної європейської країни.

Згуртування суспільства і рівень його ціннісно-орієнтаційної єдності визначається не лише масштабністю цілей, але й узгодженням шляхів їх досягнення. Вкрай важливим у цьому сенсі є демонстрація єдності політичних еліт, широке і відкрите обговорення проблем і напрямів подолання кризових явищ, зокрема у соціально-економічній сфері. Долучення громадян до процесу прийняття рішень, конструювання суспільно-політичної реальності, з одного боку, здатне об'єднати зусилля громадянського суспільства задля досягнення цілей розвитку, з другого – піднести відповідальність влади.

Виокремлення особливостей та політологічний аналіз здійснення суспільно-політичних реформ в Україні уможливають певні висновки, а також окреслення можливих напрямів, шляхів і форм вдосконалення цих процесів. Серед них, на нашу думку, можуть бути такі.

1. Головною перепоною на шляху українських реформ здебільшого є суперечності внутрішньополітичного характеру.

Першочерговими рішеннями та діями влади найближчим часом мають бути:

- проведення податкової реформи, що сприятиме підприємництву й інвестиціям;
- розробка конкретних заходів з дерегуляції та реформа фіскальної системи;
- активізація боротьби з корупцією, зміцнення антикорупційних органів, повноцінне завершення судової реформи;
- здійснення, до початку кампанії виборів народних депутатів України, виборчої реформи в Україні, запровадження пропорційної виборчої системи.

2. В контексті сучасних суспільно-політичних процесів, необхідності протистояння зовнішній воєнній загрозі, необхідним є розроблення комплексу заходів, спрямованих на попередження й подолання проявів сепаратизму в окремих регіонах України, налагодження й гармонізації міжетнічних і міжконфесійних відносин.

Ключова роль у цьому процесі належить реформуванню механізмів, оптимізації структури та функцій державного управління як організаційно-політичної основи державного устрою, ефективної реалізації реформи децентралізації, удосконалення законодавчого його забезпечення, унормування певних суперечностей у взаємодії державних адміністрацій з об'єднаними територіальними громадами.

3. Переважна більшість українських громадян поки що не вірить в успіх започаткованих реформ. Заходи, що здійснюються в межах реформ і безпосередньо стосуються соціально-економічного становища громадян не мають широкої підтримки з боку населення – здебільшого люди не розуміють їх цілі й очікувані результати. Громадяни мало інформовані про мету реформ, не співвідносять їх здійснення з якістю власного життя. Необхідною є широка, у доступній формі, роз'яснювальна робота з метою висвітлення перспектив реалізації реформ.

Центральним органам виконавчої влади, які покликані здійснювати державну інформаційну політику (Державний комітет телебачення і радіомовлення України, Державний комітет зв'язку та інформатизації України, Національна рада України з питань телебачення та радіомовлення), а також Комітету Верховної Ради

України з питань свободи слова та інформації й Головному управлінню інформаційної політики Адміністрації Президента України у взаємодії з консультативно-дорадчими органами (Рада з питань інформаційної політики при Президентові України, Міжвідомча комісія з питань інформаційної політики та інформаційної безпеки при Раді національної безпеки і оборони України) та громадськими формуваннями, за безпосередньої участі провідних вітчизняних ЗМІ, необхідно розробити цілісну концепцію інформаційного забезпечення реформ в Україні.

4. Важливим аспектом, в контексті реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» є моніторинг реалізації Стратегії, як це передбачено Указом Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». Забезпечити інформування громадськості про стан виконання плану дій щодо реалізації положень Стратегії сталого розвитку. За участю науковців, варто проаналізувати, скоригувати й уточнити показники індикаторів реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020».

Кабінету Міністрів України здійснити заходи щодо узгодженості положень й індикаторів Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» та їх синхронізації з середньострокове планування своєї діяльності. Міністерству економічного розвитку і торгівлі України, відповідальному за щоквартальне інформування Адміністрації Президента України про стан реалізації положень Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», доцільно вжити заходів для розміщення цієї інформації у відкритих джерелах.

5. Кабінету Міністрів України, центральним органам виконавчої влади передбачити використання Стратегічних індикаторів реалізації Стратегії стійкого розвитку «Україна – 2020» в комплексних галузевих програмах діяльності, а також ввести Стратегічні індикатори до показників виконання цих програм з метою моніторингу та можливості подальшого узагальнення.

6. Інститутам громадянського суспільства ініціювати внесення змін до розділу 5 («Засоби реалізації Стратегії (суспільний договір)» Указу Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» в частині визначення механізмів участі представників громадянського суспільства в моніторингу та оцінці цієї Стратегії.

7. Інформаційний, освітній, комунікативний, організаційно-політичний ресурси держави мають бути спрямовані на

формування суспільно значущих цінностей, смислів, образів майбутнього як необхідної умови ціннісно-орієнтаційної єдності українського суспільства. У цьому сенсі вкрай важливим є формування у масовій свідомості розуміння причин і наслідків сучасних явищ і процесів, визначення перспектив і шляхів їх подолання. Відкритість, прозорість і послідовність влади будуть визначальними у збереженні суспільної єдності, мобілізації на подолання соціально-політичної кризи й ефективного здійснення реформ. Відсутність чіткої артикуляції стратегічного бачення реформ, їх змісту, основних напрямів і принципів дезорієнтують громадськість, створюють передумови для різновекторності прикладання енергії суспільства.

---

¹ Сорокин П. А. Социальное время: опыт методологического и функционального анализа. СОЦИС. 2004. № 6. С. 116.

² Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе (Хельсинки, 1 августа 1975 года). http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_055

³ Бушанський В. В. Аморфна територія як план Росії. Українська правда. 05 березня 2014 р. URL: <http://www.pravda.com.ua/columns/2014/03/5/7017594/>

⁴ Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь / ред. кол.: С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ: НАН України, 2016. С. 6.

⁵ Шайгородський Ю. Синдром політичної прокрастинації: причини і наслідки. Політичний менеджмент. 2013. № 59. С. 16–29.

⁶ Про Стратегію сталого розвитку "Україна – 2020". Указ Президента України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

⁷ Савченко А. Стратегія 2020: блеф или реальность. Лига. Финансы. URL: <http://finance.liga.net/economics/2014/10/8/opinion/40402.htm>

⁸ Экономист Гальчинский сомневается, что "Стратегию-2020" Порошенко писали профессионалы. Зеркало недели. URL: http://zn.ua/ECONOMICS/ekonomist-galchinskiy-somnevaetsya-chno-strategiyu-2020-poroshenko-pisali-professionalny-155051_.html

⁹ Doing Business–2018. Україна в рейтингу світового банку легкості ведення бізнесу. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/doing-business-2018-ukrayina-v-reytingu-svitovogo-banku-legkosti-vedennya-biznesu>

¹⁰ Fitch обновило кредитный рейтинг Украины. Экономическая правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2018/10/29/642063/>

¹¹ Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2017–2018. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krajin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2>

¹² Українці вважають, що найбільше розвитку країни заважає корупція – опитування. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/politics/10310982-ukrajinci-vvazhayut-shcho-naybilshe-rozvitku-krajini-zavazhaye-korupciya-opituvannya.html>

¹³ Рейтинг ТІ: Україна - найкорумпованіша країна в Європі після Росії. *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/uk/a-42683410>

¹⁴ Шелест О. Чому Україна відстає від світу за забезпеченістю населення інтернетом. URL: <http://brdo.com.ua/analytics/chomu-ukrayina-vidstaye-vid-svitu-za-zabezpechenistyu-naselennya-internetom/>

¹⁵ Закон України "Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості". URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2206-19/print>

¹⁶ Телемедицина в селах: як будуть лікувати українців за допомогою консультатив в інтернеті. URL: <https://ukranews.com/ua/news/566679-telemedycynav-selakh-yak-budut-likuvaty-ukrainsiv-za-dopomogoyu-konsultaciyu-v-interneti>

¹⁷ Проникновение интернета в Украине. Factum Group Ukraine. Вибірка репрезентативна населенню України віком 15 років і старше. Розмір генеральної сукупності 32,88 млн осіб, похибка вибірки не перевищує 2,2%. URL: https://inau.ua/sites/default/files/file/1806/ui_factum_group_ii_kvartal_2018.pdf

¹⁸ Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році". Київ: НІСД, 2017. С. 666–669.

¹⁹ Савва М. В. Експертний висновок про систему моніторингу та оцінки Стратегії сталого розвитку "Україна - 2020". URL: http://www.ukreval.org/images/news/2017-03-17-NEDeksp/Ekspertyza_Ukraina_2020_15.3.2017.pdf

²⁰ Прем'єр-міністр презентував проєкт Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду на період до 2020 року. Урядовий портал. 28 грудня 2016 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249628227>

²¹ Шайгородський Ю. Аксиологічний вимір української моделі модернізації. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. 2012. № 4 (60). С. 14–22.

²² Реформи в Україні: експертна оцінка. Фонд "Демократичні ініціативи" імені Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/reformi-v-ukraini-ekspertna-otsinka-cherven-2018>

²³ Президент представив "Стратегію реформ-2020": Мета реформ – членство в ЄС. Президент України Петро Порошенко. Офіційне інтернет-представництво. URL: <http://www.president.gov.ua/news/31289.html>

²⁴ Події в Україні розвиваються у правильному чи неправильному напрямі? (динаміка 2004-2016). URL: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=66

²⁵ Моніторинг електоральних настроїв українців. Листопад 2018. URL: http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_3ua_monitoring_112018_press.pdf

²⁶ Реформи в Україні: громадська думка населення. URL: <https://dif.org.ua/article/reformi-v-ukraini-gromadska-dumka-naselennya-traven-2018>

²⁷ Помер радник президента Каха Бендুকідзе. Українська правда. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/11/13/7044203/>